

הרב אוריאל בנר

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

פתיחה

א. מחלוקת המהר"ם והרא"ש

ב. דיחוי במצוות – דאורייתא או דרבנן

ג. מקור דין דיחוי בקדשים

פתיחה

המשנה במסכת סוכה (פ"ג מ"ב) מלמדת שהדס שנקטם ראשו פסול. הגמרא (לג ע"א) מביאה בהקשר זה את דברי עולא בר חיננא, שלפיהם כאשר נקטם ראשו ועלתה בו תמרה - כשר. לאור זאת מסתפק ר' ירמיה:

"נקטם ראשו מערב יום טוב ועלתה בו תמרה ביום טוב מהו - יש דיחוי אצל מצוות או לא?"

ומסביר רש"י:

"יש דיחוי אצל מצוות - כלומר, נוהגת תורת דיחוי אצל מצוות כשם שנוהגת אצל קורבנות, דאם נראה ונדחית משנשחטה אמרת ידחה, דתו לא הדר חזי, הדא נמי הואיל ונדחה כשנקטם תו לא הדר מיחזי בעליית תמרה".

ר' ירמיה מסתפק האם הדין האמור בקרבנות – לפיו דבר שאינו ראוי לזמן מסוים פסול להקרבה אף לאחר שחזר ונעשה מתאים להקרבה - נכון גם במצוות. יש לברר מהם צדדי הספק. אפשרות אחת להסבר נמצאת בדברי הגרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים):

"...דבשלמא בקדשים הפסולים קיים איסור הקרבה, ודבר שנאסר אינו חוזר להיתרו כדאשכחן סברא זו בטרפה ובבשר בחלב - אבל במצוות ליכא איסור אלא חלות פסול בלבד, ולפיכך נסתפקו בגמרא".

מצד אחד אפשר לראות הבדל בין פסול לאיסור, ומאידיך גיסא אפשר לומר שאין משמעות לפער שבין איסור לפסול, כיוון שסוף סוף הדבר אינו ראוי לשימוש. בדומה לזה כותב בעל שבט הלוי (ח', קמ"ב):

"הא גופא מספקא ליה מן התורה אם קדושת החפץ גורם וזה לא שייך במצווה, או עצם דחיית החפץ גורם הגם שלא קדוש מכל מקום מיועד למצווה".

א. מחלוקת המהר"ם והרא"ש

ברם, מעיון בדברי הרא"ש במסכת מועד קטן (פ"ג סימן צ"ו) נראה שיש מחלוקת ראשונים בהסברת ספקו של ר' ירמיה, והדברים דלעיל אינם מתאימים לכל הדעות.

כך מביא הרא"ש בשם מהר"ם מרוטנבורג:

"כתב ר' מאיר ז"ל, מי שמת אביו ואמו והיה קטן באותה שעה וקודם שעברו ל' יום נעשה בן י"ג ויום אחד נראה לי דחייב להתאבל משהגדיל ז' ול' והוי כמי ששמע שמועה קרובה ברגל שמתאבל עליו אחר הרגל... ואף על פי שיש לחלק קצת בין שמע ברגל לנדרון זה דהתם גברא בר חיובא הוא אלא דיומא הוא קגרים אבל הכא גברא לאו בר חיובא כלל, ואם כן נימא כיוון דבשעת מיתה לא היה ראוי להתאבל יפטור עולמית - הא ליתא, דאין דיחוי אצל מצוות כדאיתא בפרק כיסוי הדם".

הרא"ש עצמו חולק וסובר שאין לדמות מקרה זה למי שמת לו מת ברגל, כיוון שכאן מדובר בגברא שאינו בר חיובא בשעת המיתה. ובתוך דבריו כותב הרא"ש:

"מה שהביא ראיה מאין דיחוי אצל מצוות אין ראיה, לפי שיש חילוק בין מצווה הנדחית ובין גוף הדיחוי, דאין דיחוי במצוות אלא בקדשים כי באדם הוא המחויב לעשות המצווה אם נדחית ממנו עתה לכשתראה המצווה לעשותה יעשנה, כי האדם לא נדחה מלעשותה, אבל אם היה האדם דחוי בשעת חיוב - המצווה נדחית ממנו לעולם ואין לה תשלומין לעולם".

בביאור החילוק בין אדם וקדשים לבין מצווה בדעת הרא"ש, הסביר החתם סופר בסוכה שם:

"דבשלמא בקדשים שהבהמה יש בה קדושה שייך לומר דיחוי וכן אדם לעניין מצווה, דעל גופו מוטל חיוב עשיית המצווה שייך דיחוי, אבל הלולב והשופר אין עליהם שום התפשטות קדושה רק הם מכשירין אדם לצאת ידי חובתו על ידיהם לא שייך בהן דיחוי" (כך מביא בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קמ"ב).

לדברי הרא"ש, נראה שספק הגמרא אם יש דיחוי אצל מצוות או לא יוסבר באופן שונה ממה שנכתב לעיל. שהרי גם אם נסבור שאין דיחוי במצוות, אין זה בגלל ייחודם של הקדשים, אלא בגלל היות חפצי המצווה בדרך כלל מכשירין בלבד, ואמנם האדם שעל גופו חלות המצוות הוא בר דחייה באבלות וכדומה אף שאין מדובר בקדשים. לפי זה נוכל לומר שספק הגמרא היה האם במצווה מה שנדחה הוא החפץ,

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

וממילא אין דיחוי כי אין זה דומה לקדשים, או שאין הדיחוי בלולב ובהדס אלא באדם שאינו יכול לקיים חובתו בהדס זה, וממילא גם במצוות יש דיחוי כי הנידון הוא תמיד האדם ולא החפץ. מסקנת הגמרא (לפי הבנת מהר"ם על כל פנים) היא שאין דיחוי אלא בקדשים, ולדעת הרא"ש הוא הדין בדיני אבלות, שבהם יש קדושה או חלות חיוב על הדבר הנדחה.¹

כדי לפשוט את ספקה מביאה הגמרא ראייה ממצוות כיסוי הדם, שבה למדנו שדם שהתכסה על ידי הרוח וחזר ונתגלה - חייב בכיסוי. הגרי"ד סולוביץ'ק תמה על הראיה, שהרי שם לכאורה אין הדחייה מצד הדם עצמו אלא שיש פטור גברא כיוון שכיסוהו הרוח - ואין זה דומה להדס שנפסל, שם הבעיה היא בהדס גופא. ותירץ שצריך לומר שכיסוהו הרוח אינו רק פטור בחובת האדם, אלא שגם עצם הדם נחשב אינו ראוי, בדומה להדס קטום.

ולפי מה שהסברנו בדעת הרא"ש, ניתן לבאר את הגמרא בצורה הבאה. הגמרא הסתפקה האם במצווה כהדס נחשבת הדחייה בחפץ או באדם: אם הדחייה בחפץ - אין כאן דין דיחוי; ואילו אם הדחייה באדם - יש דיחוי. ולכן מציעה הגמרא: מדוע לא נפשוט מכיסוי הדם, שם מדובר על מקרה שיחסיית למצוות אחרות נראה דומה יותר לדחייה באדם (כשאלת הגרי"ד), ואף על פי כן אין שם דיחוי, וממילא הוא הדין - ואולי אף קל וחומר שכך - בהדס, כיוון שהנידון כנראה הוא החפץ ולא האדם.

בהמשך דבריו כותב הרא"ש כסיוע לדחיית דעת המהר"ם מרוטנבורג:

"ועוד, דבמצוות גופייהו פעמים יש דיחוי, גבי הדס שהיו ענביו מרובין מעליו אם היו שחורות פסול ירוקות כשר, וקאמר שם דאי אשחור ביום טוב פסול משום דיחוי אפילו הוריקו אחר כך. ואף על גב דגבי כיסוי אמרינן דאין דיחוי אצל מצוות שאני התם שיש בידו לגלות הדם ולבטל הדיחוי, אלמא גבי מצוות גופייהו כשאין בידו לבטל הדיחוי הוי דיחוי".

¹ וכל זה רק כאשר הבעיה היא בעצם חיובו של האדם, אבל כשם שרגל אינו נחשב דחייה לעניין אבלות, שכן האדם הינו בר חיובא ורק הזמן גורם, כך יש לומר גם באדם שנסע מחו"ל לארץ ביום טוב שני על דעת להשתקע, והסתפק האם יתחייב בהנחת תפילין כשמגיע לארץ מדין דיחוי. בזה יש לומר שיתחייב אף לדעת הרא"ש, כיוון שלא הופקע מהחיוב ורק המקום גרם שלא יהיה חייב בבוקר בתפילין, ואין הדבר נחשב דיחוי. כך כתב בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב אורח חיים סי' פ'.

בעל קרבן נתנאל מקשה על דברי הרא"ש שאם כן כיצד ביקשו להוכיח מכיסוי הדם להדס, הרי שם בידו לגלות, עיי"ש. הגרי"ש אלישיב (הערות למס' סוכה) כתב להסביר זאת בהקדם קושיה אחרת:

"לכאורה הא הרא"ש בעצמו כבר חילק בין דיחוי במצווה לבין דיחוי בגברא ומאי קשיא ליה מכיסוי הדם כלל? וצריך לומר דבכל מצווה כגון בהדס פסול עכשיו מכל מקום הוא מחויב במצווה וצריך להביא וליטול אחר הכשר, וכן בשאר מצוות, אבל כיסוי הדם אין הכי נמי דגם המצווה נדחית, אבל זה גורם שהגברא גם דחוי, דברי לא שייך לומר שמחוייב לקיים בדם אחר דהמעשה עכשיו נדחה מחיוב והווה כדחוי אצל גברא, ואף על פי כן חזינא דאין דיחוי - ועל זה שייך תירוץ הרא"ש דכיוון דהיה בידו לגלות אם כן מקרי בזה הדם בר חיובא ולגבי דיחוי גברא לא מיקרי דיחוי הגברא דכיוון דשייך במציאות גם המצווה וכגון שיגלה חייב, אם כן מיקרי גברא בר חיובא, אבל לגבי דיחוי בחפצת המצווה יש כאן דיחוי ובידו לא מספיק לזה דאין לו מצווה לגלות ולכסות מחדש, אם כן מיקרי דיחוי. ודברי הרא"ש הם רק ביחס שאין זה דין דיחוי גברא כלל דהרי עדיין בר חיובא הוא בזה".

לפי דבריו אין כוונת הרא"ש לומר שאין דחייה בדם שכן הדבר בידו וכך הוא קרוב לפתרון הבעיה, אלא לומר שאין כאן דיחוי מצד הגברא, שהרי בידו לפתור את הבעיה ואם כן אי אפשר לומר שהוא עצמו נדחה.

בדף לג ע"ב מחלקת הגמרא בין דיחוי מעיקרא לבין 'נראה ונדחה' לגבי הדס, ואומרת: "דחוי מעיקרא דלא הוי דחוי תפשוט מינה, אבל נראה ונדחה חוזר ונראה לא תיפשוט".

לעומת זאת, בקדשים גם דיחוי מעיקרא הווי דיחוי, כמו שכתבו תוס' (לג ע"א, ד"ה נקטם): "נהי דגבי קדשים פשיטא לן דדחוי מעיקרא הוי דחוי... גבי מצווה איבעיא לן". ויש לשאול - אם דיחוי במצוות נלמד מקדשים, כיצד יובן שיש ביניהם הבדל שכזה? מבאר הגרי"ד סולוביצ'יק (הררי קדם ח"א קי"ח):

"דמכיוון דהא דיש דחוי אצל מצוות היינו משום שחל על הלולב וההדס שם של חפצא של מצווה, אם כן יש לומר דכל זה שייך רק בנראה ונדחה דחל כבר על ההושענא שם של הושענא של מצווה, אבל בכי האי גוונא שהוא דחוי מעיקרא אם כן

2 ולא זכיתי להבין, הרי הרא"ש מבקש ללמד בשלב זה שיש דיחוי אפילו במצוות, ולכן יש לחלק בין כיסוי הדם לשאר מצוות.

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

מלכתחילה אין זה עומד למצווה ולא חל עליו שם חפצא של מצווה וממילא אין שייך בו עוד פסול דחוי... מה שאין כן בקרבנות גם אם הקרבן דחוי מתחילתו מכל מקום קדושת קרבן עליו ומכוח קדושת קרבן עצמה הוויא ליה חפצא של קרבן ושייך בו דחייה...".

והדברים מובנים היטב לפי מה שהסברנו בדעת המהר"ם בביאור ספקה של הגמרא, כלומר שמוקד הספק הוא השוני שבין הקרבן לעומת חפץ של מצווה.

בספר **ברכת אברהם** (סוכה עמ' קע"ח) חקר בעניין גדר דיחוי במצוות, האם פירושו "דילפינן מדינא דקרבנות וחד דינא הוא", או שיש כאן שיתוף השם בלבד, "דהכוונה דכאן יש עניין מסברא לפסול דבר הנדחה והוא גדר מעין מאוס".

בהמשך דבריו למד מדברי תוס' שהובאו לעיל, המחלקים בין קדשים למצוות, כצד השני של ספקו. ברם, לפי הסבר הגרי"ד אין ללמוד זאת מדבריהם, כיוון שאף אם לומדים מקרבנות - נדרשת חלות שם מצווה על הלולב כבקדשים, וזו קיימת רק לאחר שנראה. אמנם, אם מפרשים את הסוגיה על פי הדרך שבה הסברנו את דעת הרא"ש, ממילא אין צורך בהסבר הגרי"ד, שהרי גם אם יש דיחוי במצוות - עיקר העניין הוא באדם המחויב במצווה, וממילא אפשר שיש לפרש את דברי התוס' כבעל ברכת אברהם.

ב. דיחוי במצוות – דאורייתא או דרבנן

בשולחן ערוך (סי' תרמו סע' ב) פסק המחבר כדברי הטור, הרמב"ם והרא"ש, שאם עבר וליקט את הענבים השחורים ביום טוב ההדס כשר. הט"ז על אתר תמה:

"למה כתבו הרמב"ם והרא"ש והטור סתם אם מיצטן כשר... באשחור ביו"ט ראוי להחמיר כיוון דהוה ספיקא דאורייתא, דהא בעיא זו היא דבעי ר' ירמיה לעיל בסמוך אם יש דיחוי אצל מצווה אם יש לדמותו לקרבנות דהוה דיחוי מן התורה".

בעל פני יהושע חולק על הט"ז וסבור שאין מדובר כאן בספיקא דאורייתא, וזו לשונו (סוכה לג ע"ב ד"ה "ובזה יש ליישב"):

"דהך מילתא דאין דיחוי אצל מצוות... אפילו למאן דסבר דיש דיחוי אינה אלא מדרבנן דדווקא בקדשים הוא דגלי קרא 'כי משחתם בהם מום בס' כדאיתא ביומא דף ס"ד, ואם כן חולין מקדשים לא ילפינן ומצווה לגבי קדשים כחולין דמי, אלא על כרחך דאינה אלא מדרבנן. משום הכי כיוון דנראה ונדחה איבעיא דלא איפשטא הוא הוויא ליה ספיקא דרבנן, משום הכי פסקו הפוסקים לקולא".

ויש לדון בדברי הפני יהושע משלושה צדדים:

א. מהסוגיה בסוכה משמע שדיחוי במצוות הוא דין דאורייתא, שהרי הועלתה אפשרות שרב פפא מספקא ליה, ולחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן – ומשמע שזהו ספיקא דאורייתא שהרי בדרבנן נוהגים לקולא בספק. וכן כתב המאירי, דכיוון דמספקא ליה יש להכשיר ביו"ט שני שהוא דרבנן – ומשמע שביום טוב ראשון מדובר בדין דאורייתא (על פי ברכת אברהם שם).

ב. האמנם מקור דין דיחוי בקרבנות הוא בפסוק "משחתם בהם" (ונרחיב בכך להלן)?

ג. מדברי הפני יהושע עולה שהספק בגמרא הוא במצוות לעומת קדשים, אולם דעת הרא"ש שנתבארה לעיל היא שהסוגיה אינה מבדילה בין קדשים למצוות אלא בין מקומות שבהם האדם נדחה לבין מקומות שבהם רק החפץ שבו נעשית המצווה נדחה. יצוין כי השולחן ערוך פסק ביורה דעה סי' שצ"ג ס"ג כרא"ש כנגד המהר"ם בעניין קטן שהגדיל תוך שבעה, ואם כן גם להלכה נפסק שאין נפקא מינה בין קדשים למצוות, ובאבלות יש דיחוי בקטן, ואם כן אין סיבה לומר שדין דיחוי במצוות הוא דרבנן.

ג. מקור דין דיחוי בקדשים

כאמור, יש להרחיב קמעא בשאלת מקור דין דיחוי בקדשים. ביומא ס"ד ע"א נחלקו רב ושמואל האם בעלי חיים נדחים:

"רב סבר בעלי חיים אינם נדחים ור' יוחנן סבר בעלי חיים נדחים. מאי טעמא דרב... דיליף מבעל מום עובר - בעל מום עובר לאו אף על גב דלא חזי השתא כי הדר מחזי שפיר דמי – הכא נמי לא שניא. והתם מנלן? דכתיב "כי משחתם בהם מום בם" (ויקרא כ"ב, כה). מום בם הוא דלא ירצו, הא עבר מומן ירצו. ור' יוחנן, מיעט רחמנא 'בהם' - הם הוא דכי עבר מומן ירצו, הא כל דחויין הואיל ונדחו ידחו. ורב, ההוא 'בהם' - בעינייהו הוא דלא מירצו, הא על ידי תערוכות מירצו... ואידך, נפקא ליה מבם בהם, ואידך בם בהם לא דריש".

מדברי הגמרא נראה שר' יוחנן לומד מהפסוק שבעלי מום לא נדחים, אך דחויים אחרים, כולל בעלי חיים, נדחים. לרב לעומת זאת אין מקור מפסוק, והוא לומד את דינו בבניין אב מבעל מום עובר. ואמנם, בשו"ת שבט הלוי (ח', קמ"ב) תמה על דברי הפני יהושע שהובאו לעיל, שלפיהם דין דיחוי בקרבנות נלמד מהפסוק "ומשחתם בהם", שהרי לימוד זה הוא רק לשיטת ר' יוחנן, וקיימא לן כרב.

דיחוי בקרבנות ודיחוי במצוות

ונראה שאפשר לומר שהפני יהושע מבין שעצם הצורך של התורה ללמדנו שמום עובר אינו מפריע מצביע על כך שישנה בעיה כלשהי בדבר שנדחה, וממילא אפשר מחד ללמוד בניין אב למקרה שמסתבר כיותר קל והוא בעלי חיים – ובהם לא יהיה דין דיחוי – ומאידך ללמוד מעצם המיעוט שבמקרה חמור יותר, כלומר בשחוטין, ישנה דחייה.

אפשרות אחרת למקור דין דיחוי אליבא דרב העלה הערוך לנר בסוכה לאור הגמרא בזבחים נט ע"א, שם למדנו: "אמר רב: מזבח שנפגם כל הקדשים שנשחטו שם פסולין". הגמרא למדה את הדין מן הפסוק "וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך" – "כשהוא שלם ולא כשהוא חסר".

בעל קרן אורה בזבחים שם (ד"ה מזבח) העלה את השאלה האם הפסול הוא בשחיטה, או שהפגם בזריקה העתידית גורם לדחייה של הקרבנות:

"יש לדקדק דהשחיטה עצמה פסולה היא בזמן שהמזבח פגום וילפינן מהאי קרא דשחיטה צריכה להיות בשלמות המזבח, או משום דיחוי הוא דמיפסיל כיוון שנשחט בשעת פגימת המזבח ולא חזי לזרוק הדם מיפסיל אפילו כשתיקן משום דיחוי, וקרא אתי לגלויי דזריקה פסולה במזבח חסר, וממילא שמעינן דאם נשחטה במזבח פגום פסול הוא אפילו כשתיקן משום דיחוי".

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין פ"ג הכ"ב) כתב: "מזבח שנפגם – נפסלו כל הקדשים שהיו שם שחוטים במקדש שעדיין לא נזרק דמם"; וברור שהוא מדין דיחוי, שהרי נפסלו גם הקרבנות שנשחטו קודם הפגימה. וכן מפורש בדברי הרמב"ם בהלכה העוקבת: "אבל קדשים חיים שהיו שם בעזרה כשנפגם לא נפסלו, אלא כשיבנה המזבח יקרבו שאין בעלי חיים נדחין".

והסביר בעל הצל"ח בדעת הרמב"ם (סוכה ל"ג בשם נכדו):

"וקשה, הלוא הר"מ פסק כרב דאין לו כלל דין דיחוי אצל מצוות? בשלמא על רב לא קשה, דרב לא אמר אלא כל הקדשים שנשחטו שם דהיינו בשעת פגימת המזבח דזה לאו מטעם דיחוי הא מפסל אלא מגזרת הכתוב ד'וזבחת עליו' כשהוא שלם ולא כשהוא חסר, אבל להרמב"ם ... קשה דעל כרחך מטעם דיחוי קא פסיל ליה... אמנם הרמב"ם סובר דהיא גופא טעמא בעי דמאי עניין שחיטה למזבח דהא לא עליו הוא זבוח, ולמה נימא דקרא קפיד שיהיה מזבח שלא בשעת שחיטה, ולכן מפרש הר"מ דטעמא דקרא הוא הואיל ונדחה מזריקה רגע אחת שוב אינו חוזר ונראה, וממילא גם הקדשים שנשחטו כבר קודם פגימת המזבח ולא נזרק דמם גם כן נפסלו מהאי טעמא... ובאמת דווקא לעניין זריקה אמרינן דשייך תורת דיחוי... אבל בשאר מצוות

קיימינן אכללי בסברא החיצונה דאין דיחוי אצל מצוות הואיל וחזינן דבעל מום עובר
אי עבר מומן מירצו ולא אמרינן כיוון שנדחו ידחו...".

כלומר, לדבריו יש מכאן מקור לדין דיחוי בקדשים, והדבר מתאים להנחת הפני יהושע
שמקור דין דיחוי הוא בקדשים, ויש בעיה ללמוד מהם לנושאים אחרים. אולם,
פשטות הדברים היא כמו שכתבו בעל **ערוך לנר** (שם) ובעל **שבט הלוי** (שם), שזהו דין
שנלמד מסברא או שנמסרה הלכה זו במסורת, ואם כן אין להקשות "חולין מקדשים
לא ילפינן".

הסבר נוסף ליסודו של דין דיחוי בקדשים נמצא בדברי **המקדש דוד** (ל"ג, ג) וזו
לשונו:

"בעיקר פסול דיחוי נראה שהוא משום משמרת וכמו במי חטאת בחושב על מים
שאינם מקודשין לשתייה דר' אליעזר פוסל ור' יהושע אומר לכשיטה, וכתב הרמב"ם
ז"ל בפירושו המשנה (פרה פ"ט מ"ד) דהפסול משום שהוציאן מהכנתן לקידוש עיין
שם, ובמים שאינם מקודשין לא אשכחן שום פסול כי אם משמרת... וכשהוציאן
מהכנתן לקידוש נפסלים וזהו דיחוי שנדחו ואין עומדין עוד למה שצריכים להיות,
ומשמרת הוא שיהא עומד ומזומן לכך... ובקדשים איכא דין משמרת כמו שכתב רש"י
ז"ל בחולין (ב ע"ב) דמשמרת תרומתי קאי נמי על קדשים, ומשום הכי פוסל דיחוי,
וכן בתרומה אשכחן דין דיחוי... גבי שתילי תרומה שנטמאו ואחר כך זרען אף על גב
דטהרו מכל מקום אסורים באכילה משום דיחוי דנדחו כשהיו טמאים... ובתרומה לא
אשכחן רק דין משמרת, ונראה מזה דבכל דבר שיש בו דין משמרת איכא פסול
דיחוי...".

לעיל הוזכרה חקירתו של הברכת אברהם בעניין דיחוי במצוות, האם מדובר בלימוד
גמור מקרבנות או בפסול מסברה בגדר של מיאוס וכדומה. לדברי המקדש דוד, יש
להסתפק האם נאמר כצד הראשון ונסביר שיש ללמוד מקדשים למצוות אף שבמצוות
לא קיים עניין המשמרת באופן פשוט; או שמא נאמר כצד השני, מתוך הבנת המרחק
בין הנושאים בעניין חובת השימור - מרחק שאין לגשר עליו ללא מקור מפורש.